

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Однією з найважливіших проблем сучасної освіти, на наш погляд, являється помітне зниження зацікавленості учнів до навчання. Оновлення змісту освіти у 21 столітті вимагає розв'язання складної проблеми, як перетворити гігантський масив знань в індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості. Адже світ “інформаційного вибуху”, який формує нові взаємовідносини між дитиною і знаннями, стає все складнішим, тому молодь потребує вміння розв'язувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору та приймати зважені рішення. Отже, головним завданням освіти є підготовка молоді до сучасного життя, тобто формування в неї необхідних компетентностей, а одним із засобів їх формування є *інтеграція навчальних дисциплін*. Інтеграція може вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами.

За багаторічну працю в системі профтехосвіти ми зрозуміли, що нікому не можна дати освіту на засадах якоїсь окремої науки незалежно від інших наук, що інтеграція, тобто органічне поєднання відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, є однією з *найперспективніших інновацій*, яка закладає нові умови діяльності викладачів та учнів, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу.

Я. А. Коменський акцентував увагу на необхідності «завжди і всюди брати разом те, що пов'язано одне з одним». Необхідність інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу великий дидакт пояснював таким чином: «Всі знання виростають з одного коріння-навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках».

Інтеграція здатна вирішити чисельні проблеми освітянської системи. Звичайно, система інтегрованого навчання ще недостатньо опрацьована, а тому неоднозначно сприймається багатьма педагогами. Її повне теоретичне обґрунтування та запровадження у практику навчання – справа майбутнього. Але вже сьогодні є очевидним, що інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності викладачів та учнів, є діючою

моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання. Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, вона стає для всіх її учасників – викладачів, і учнів, і батьків, і адміністрації - школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети. Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним з головних дидактичних принципів.

Інтеграційні процеси у професійній освіті останніми роками посідають щораз важливіше місце, оскільки вони спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток їх творчих здібностей та потенційних можливостей.

Ідея інтегрованого навчання актуальна, оскільки з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентноздатної, спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягти тієї чи іншої життєвої цілі, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах.

Інтеграція вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учнів цілісну картину світу. Через інтеграцію здійснюється особистісно зорієнтований підхід до навчання, тому що учень сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкій взаємодії з навколишньою дійсністю.

Впровадження інтеграції в навчальний процес актуальне, тому що дає змогу:

- “спресувати” споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, усунути дублювання у вивченні ряду питань;
- ущільнити знання, тобто реконструювати фрагмент знань таким чином, засвоєння якого вимагає менше часу, проте породжує еквівалентні загально навчальні та технологічні уміння;
- опанувати з учнями значний за обсягом навчальний матеріал, досягти цілісності знань;
- залучати учнів до процесу здобуття знань;
- формувати творчу особистість учня, його здібності;

- дати можливість учням застосовувати набуті знання з різних навчальних предметів у професійній діяльності.

Проблема інтеграції навчання і виховання важлива і сучасна як для теорії так і для практики. Її актуальність зумовлена змінами у сфері науки, виробництва, новими соціальними запитам.

Значущість проблеми інтеграції знань учнів пов'язана також зі створенням нових технологій та матеріалів із заданими властивостями, з поширенням високопродуктивних методів обробки матеріалів із заданими властивостями, таких як електронно-променеви, плазмовий та інші, які мають опанувати сучасні фахівці. Знанням з фізики і хімії в розумінні цих сучасних технологій належить провідне місце, оскільки дослідження властивостей речовини як виду матерії є одним із головних об'єктів цих предметів, а вивчення їх – одним із завдань навчання цих дисциплін. Якість цих знань визначає фундамент для вивчення предметів професійно – теоретичної підготовки у вищому професійному училищі.

В чому полягає інтегративний підхід до навчання? Як сказано в «Енциклопедії освіти» «інтегративний підхід в освіті веде до інтеграції її змісту, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність». *Суть інтегрованого навчання* полягає в тому, що це така будова навчального курсу, в якому:

- окремі розділи тісно поєднані;
- можливості такого поєднання використовують максимально.

Слід пам'ятати, що *інтеграція – це не поєднання, а взаємопроникнення двох або більше предметів*. Це не просто поєднання частин, а об'єднання їх у єдине ціле на основі спільного підходу. Інтегрований урок (від лат. integer - повний, цілісний), тобто органічне поєднання в уроці відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, що сприяє інформаційному збагаченню сприйняття, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що також дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань.

Метою інтегрованого навчання є:

- формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь;
- досягнення якісної, конкурентоздатної освіти;

- створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів в процесі вивчення загальноосвітніх предметів і предметів професійно - теоретичного циклу;
- активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках;
- ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання.

Переваги інтегрованого навчання:

- інтеграція поєднує навчальний процес;
- економить навчальний час;
- позбавляє від перевтоми.

Інтегровані уроки більш цікаві, тому що не кожний день на уроці присутні два викладачі одночасно, вони допомагають вирішувати більшу кількість задач, використати різні методи і форми навчання, інформаційно-комунікаційні технології, педагогічні програмні засоби навчання. Застосування в навчальному процесі інтегрованих технологій та інтерактивних форм і методів навчання сприяє формуванню навичок і вмінь учнів, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, активної взаємодії учнів. Це така організація навчального процесу, за якої неможлива не участь учня в колективному процесі пізнання, співнавчання, взаємонавчання.

Ми використовуємо такі форми інтегрованого навчання:

- урок та його різновиди;
- семінари, лекції, лабораторні заняття, факультативи, заліки, конференції, екскурсії, практичні заняття та ін.

Новими організаційними формами навчання є інтегровані уроки, комплексні семінари, а також інтегровані навчальні дні.

Інтегровані уроки можна здійснювати між різними навчальними дисциплінами, навіть такими, які, на перший погляд, здаються несумісними. На інтегрованих уроках формуються наступні компетенції:

- *ціннісно-сміслові* (розуміння мети уроку, важливості вивчення теми);
- *загальнокультурні* (культура мовлення, почуття патріотизму, історичні дані про рідне місто);
- *інформаційні* (робота з комп'ютером, вміння самостійно підбирати необхідний матеріал);

- *комунікативні* (вміння працювати в групах, вислуховувати, спілкуватися, лояльно відноситися до людей з іншою точкою зору).

Інтегровані уроки бувають цілісні і фрагментарні. Але частіше можуть проводитися фрагментарні інтегровані уроки, що пояснюється повністю об'єктивними причинами:

- неспівпаданням загальних навчальних тем з різних навчальних предметів за часом вивчення;
- неможливість провести цілий урок інтегрованим, тому що на цьому уроці необхідно проходити і інший програмний матеріал, який не може бути інтегрованим з цим предметом (наприклад, в темі БЖД «Техногенні небезпеки» порушуються питання глобальних екологічних проблем, з курсу ж хімії необхідно повторити розділ «Неметали» про хімічну речовину озон, його властивості, значення, знаходження в природі та проблеми його розпаду).

Ми, викладачі-одномумці, визначаємо тему, мету, задачі уроку, спільні для обох предметів та специфічні для кожного. Проведення уроку доцільне лише за умови наявності спільної мети. Залежно від теми, мети та завдань уроку визначаємо його тип. У відповідності до теми, задач, типу уроку добираємо фактичний і дидактичний матеріал. Обираємо найбільш ефективне поєднання методів і прийомів - відповідно до поставленої мети, змісту навчального матеріалу. Обмірковуємо структуру уроку. Акцент робимо на самостійній пізнавальній діяльності учнів (а не заучуванні готових висновків), створенні проблемних ситуацій з урахуванням логіки навчальних дисциплін. Визначаємо ступінь участі кожного з викладачів: або обидва працюють на рівних(відбувається діалог), або хтось із них «включається» в урок епізодично.

Ми практикуємо проведення бінарних уроків (від лат. *binaries* - подвійний) – тобто такий різновид інтегрованого уроку, що органічно поєднує вивчення двох предметів, наприклад, хімії та електроматеріалознавства, екології та безпеки життєдіяльності, біології та охорони праці. Звичайно, проведення бінарних уроків потребує серйозної підготовки, поєднаної з подоланням таких труднощів:

- не завжди теми в програмах навчальних предметів, які варто інтегрувати, сформульовано однаково;

- часто уроки, які можна інтегрувати відповідно до вимог програми, мають проходити з великим проміжком часу, а це ж вимагає вносити корективи до навчального плану.

Залежно від дидактичної мети інтегровані *уроки поділяють на:*

- уроки вивчення нового матеріалу;
- уроки систематизації та узагальнення знань;
- комбіновані уроки.

Структура інтегрованих уроків може бути різною. Це залежить від мети, завдань, змісту уроків, способів діяльності. Наприклад:

- вступ (формулюється мета, завдання уроку, аналізуються опорні знання);
- основна частина (розкривається зміст навчального матеріалу);
- завершальна частина (підведення підсумків, оцінювання роботи учнів, повідомлення домашнього завдання).

Для ефективного проведення інтегрованих уроків необхідні наступні умови:

- правильне визначення об'єкту вивчення, ретельний відбір змісту уроку;
- високі професійні якості викладачів, що забезпечать творчу співпрацю викладачів і учнів при підготовці уроку;
- включення самоосвіти учнів в навчальний процес;
- використання методів проблемного навчання, активізація розумової діяльності на всіх етапах уроку;
- продумане поєднання індивідуальних і групових форм роботи;
- обов'язкове врахування вікових психологічних особливостей учнів.

Алгоритм оцінювання ефективності бінарного уроку:

- якість знань учнів з виучуваної теми(повнота, системність тощо). На яку оцінку заслуговує організація мислення учнів на уроці.
- які форми мислення(індукція, дедукція), які мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння та ін.) застосовувалися на уроці. Які творчі процеси ініціювались викладачами.
- чи мало місце проблемне навчання. Яка була роль усієї групи й кожного окремо учня у вирішенні кожної з проблем.

- на скільки ефективними були способи організації пізнавальної діяльності учнів. Якою мірою вони сприяли розвитку інтересу в галузі інтегрованих дисциплін.
- який був емоційний тонус уроку. Яким був рівень духовного спілкування викладачів і учнів.
- якою мірою інтеграція двох предметів дала змогу реалізувати принцип нерозривності навчання і виховання.

Алгоритм оцінювання діяльності учнів на уроці:

- глибина й міцність одержаних ними знань;
- здатність до мислення;
- спроможність розуміти суть явищ, робити висновки й узагальнення;
- розуміння глибоких, а не поверхневих зв'язків між інтегрованими предметами.

Алгоритм оцінювання діяльності викладача:

- особистісні якості викладача, які сприяли реалізації основної мети й задач уроку;
- рівень ефективності дидактичної діяльності щодо об'єднання знань учнів у галузі інтегрованих предметів;
- міра володіння викладачем поняттями інтегрованих дисциплін.

Використання інтегрованих уроків вносить певний вклад в підготовку висококваліфікованих робітників, сприяє прагненню та свідомій зацікавленості учнів в оволодінні як загальноосвітніми предметами так і дисциплінами професійно-теоретичної підготовки. Наші випускники можуть адекватно сприймати зміни, що відбуваються в суспільстві і впевнено витримують конкуренцію на ринку праці.

Застосовуючи в навчально - виховному процесі інтеграцію наукових знань, реалізуючи її в системі освіти, можна досягти таких результатів:

- знання учнів набувають системності;
- уміння стають узагальнюючими, сприяючи комплексному застосуванню знань, їхньому синтезу, перенесенню ідей та методів з однієї галузі науки до іншої, що, по суті, покладено в основу творчого підходу до наукової діяльності людини в сучасних умовах;
- посилюється світогляд на направленість пізнавальних інтересів учнів;
- більш ефективно формуються переконання, досягається всебічний

розвиток особистості;

- інтегровані уроки сприяють інтенсифікації, оптимізації навчальної і педагогічної діяльності.

Все це сприяє підвищенню якості знань учнів.

Навчаючи виховуємо

Ініціативу інтеграції ми продовжуємо і в позаурочній роботі і вважаємо, що вона не тільки відкриває широкі перспективи для оновлення змісту освіти, але й спонукає формуванню духовно багатой особистості, вихованню учнівської молоді у дусі найкращих людських цінностей.

Практика нашої роботи показала плідність інтеграції, виявила перспективи подальшого розвитку та удосконалення такого підходу до навчання. Застосування інтеграційних форм навчання сприяє налагоджуванню взаєморозуміння і поліпшенню співпраці викладачів та учнів у процесі навчання, дає можливість ширше використати потенційні можливості змісту навчального матеріалу та розвинути здібності учнів.

Інтеграція – необхідна умова сучасного навчального процесу, її можлива реалізація в межах будь – якого навчального закладу здійснила б перехід цього закладу на новий рівень його розвитку.

Інтеграційні процеси в освіті тривають, і вони різноманітні, але мета їх одна – розвинена, креативна особистість, здібна до творчого пошуку.

Ми живемо у динамічному світі, що дуже швидко змінюється. Ще В. Вернадський зазначав, що «... зростання наукових знань ХХ століття швидко стирає межі між окремими науками. Вони дедалі більше спеціалізуються не за науками, а за проблемами. Це дає змогу, з одного боку, надзвичайно глибоко вивчати явище, а з другого, – охоплювати його з усіх точок зору» [1, с. 16-20]. Тому впровадження інтеграції забезпечить процес та результат поєднання окремих елементів навчання та виховання в єдину цілісну систему з метою одержання якісно нового результату шкільної освіти [3, с. 10-11].

За ці роки створено методологічну модель «Школи культури здоров'я» – розроблено спортивно-оздоровчі заходи для забезпечення здоров'я збережувальної системи навчання: це фізкультхвилинки, рухливі перерви, робота груп коригуючої гімнастики, спортивних секцій усіх напрямів, уроки

хореографії, тренінги з попередження шкідливих звичок. Впроваджуються програми сприяння просвітницькій роботі «Рівний-рівному», «Ми – проти СНІДу», «Діалог», які сприяють засвоєнню учнями принципів здорового способу життя через правильне, раціональне харчування, активний спосіб життя, піклування про навколишнє середовище, виховання екологічної відповідальності.

На основі власного педагогічного досвіду ми дійшли висновку, що використання міжпредметних зв'язків виробляє в учнів уміння критично осмислювати матеріал, що вивчається, позитивно змінює діапазон застосування знань та умінь, сприяє формуванню в дітей широких пізнавальних інтересів. В той же час проблема ізольованості вивчення окремих предметів спонукає вчителів до більш тісних взаємозв'язків суміжних наук у процесі навчання.

Переваги інтегрованого навчання в умовах школи стають необхідністю – це процес зближення і взаємопроникнення навчального матеріалу, допомога вчителю вивести учня на розуміння єдиної наукової картини світу і є не лише значним зростанням обсягу наукового знання, а й головним завданням освіти – розвиток і саморозвиток сутнісних сил дитини в їхній єдності і цілісності [2, с. 5-6]. Визначена спрямованість діяльності школи поставили перед вчителями завдання про необхідність інтеграції навчальних предметів у навчання, забезпечення тісного взаємозв'язку суміжних наук у процесі навчання.

Взаємозв'язок у вивченні шкільних предметів – природний процес, зумовлений логікою навчання і може бути реалізований у навчальному процесі через інтегровані уроки, інтегровані спецкурси, інтегровані позакласні і позашкільні заходи. Набуття школярами інтегрованих знань стало актуальним завданням школи, не менш важливим, ніж засвоєння знань у галузі конкретних наук. Саме таке завдання стоїть перед нами в практичному викладанні предметів природничого профілю [5, с. 359]. Готовність школи до розв'язання поставленого завдання визначається соціально-педагогічними, матеріально-технічними можливостями закладу та інноваційними перетвореннями, які ґрунтуються на традиціях, кадровому потенціалі, прогнозуванні потреб школи з урахуванням особливостей району. Аналіз педагогічного складу вчителів, матеріально-

технічної бази, готовності педпрацівників стати носіями освітніх і суспільних змін скоординували роботу школи на формування надпредметних знань, умінь і навичок на основі розуміння основних законів природи за рахунок варіативних годин в 1-4 класах викладається «Екологія», «Основи споживчих знань»; в 5-9 класах забезпечується допрофільна підготовка з поглибленого вивчення математики, економіки, екології, впроваджуються спецкурси «Уроки для сталого розвитку», «Основи податкових знань», «Основи теплопостачання та теплозбереження»; в 10-11 класах – природничо-математичного напрямки (математичного та екологічного профілів) викладається спецкурс «Фінансова грамотність». Навчально-методичним забезпеченням екологічної, економічної освіти, здоров'язбережувальних технологій стала інтеграція профільних предметів і спецкурсів у зміст інших навчальних предметів. У практичному викладанні біології і хімії, географії і фізики, екології, економіки і основ здоров'я ми спиралися на деякі принципи інтегрованих уроків: синтез знань; цілісне, систематизоване сприйняття питань, що досліджуються з тієї або іншої теми, повинно сприяти розвитку широти мислення учнів; поглибленість вивчення, більш глибоке проникнення в суть теми, що досліджується, що сприятиме розвитку глибини мислення. Набуття учнями інтегрованих знань дає можливість розглядати природні явища під іншим кутом зору, з погляду різних предметів, повніше і глибше розкрити зв'язки між предметами, забезпечити підпорядкування окремого загальному, в цьому ми бачимо переваги інтеграції на уроці [6, с. 48-59]: 1. Інтегровані уроки розвивають потенціал самих учнів, спонукають до активного пізнання навколишньої дійсності, до осмислення й пошуку причиново-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей. Природничі науки: біологія, географія, хімія, фізика створюють необхідну теоретичну базу для розвитку в учнів загальної цілісної картини зв'язків між живою і неживою природою. Інтеграція цих предметів на уроках дають можливість розкрити комплексний характер екологічних проблем в школі з екологічним напрямом. Учням корисно й цікаво знати про хімічні та біологічні процеси, що відбуваються в оточуючому середовищі, як вони впливають на склад води, ґрунтів, повітря, на здоров'я людини через висвітлення глобальних екологічних проблем. Екологічна складова на уроках хімії представлена

біосферними колообігами Оксигену, Нітрогену, вуглекислого газу. Належна увага приділяється впливу хімічних чинників на здоров'я людини, пояснюється згубна дія алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління. Вивчення хімії спрямоване також на формування життєвої і соціальної компетентності учнів, зокрема їх екологічної культури, навичок безпечного поводження з речовинами у побуті та на виробництві. Формування інтегрованих знань з біології та екології дозволяють виховувати дбайливе, свідоме відношення до природи, готовність до активних дій по її охороні.

Більшою мірою, ніж звичайні, інтегровані уроки сприяють розвитку мови, формуванню вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки, формують інтегровані знання з обох дисциплін, які використовуються.

На уроках біології вчителі намагаються зацікавити учнів не тільки біологічними фактами, але і розширити їх знання за допомогою таких наук, як екологія, математика, хімія, фізика, образотворче мистецтво, інформатика. Так, при вивченні теми «Клітина» в 6-му класі, занурюємося в історичні події винаходу та вдосконаленню мікроскопа, завдяки яким було знайдено найменші одиниці живого – клітини. Торкаючись такої науки як фізика, з'ясуємо роботу мікроскопу. Саме на цих перших уроках вже закладається у багатьох учнів бажання пізнавати світ навколо себе за допомогою такого цікавого предмету, як біологія. Не тільки історія допомагає, але і хімія дає можливість пізнати хімічні властивості роботи клітини як цілісної системи. Для кращого розуміння і запам'ятовування будови клітини не можливо обійтися без знань такого предмету як малювання. Бо тоді, коли діти малюють клітину та розмальовують її органоїди, саме в такій ігровій формі вони краще і запам'ятовують будову клітини. А це і є основою для отримання більш глибоких знань з цієї теми в 10 класі. Завдяки отриманим знанням з теми «Клітина», в 6 класі проведено інтегрований урок з вчителем інформатики, де учні не просто повторювали раніше вивчений матеріал про клітину, а вивчали клітину вже за допомогою ресурсів Інтернету та проявляння вміння створювати комп'ютерні презентації. В умовах екологізації хімічної освіти зростає роль розрахункових і творчих завдань з екологічним змістом. Інтегровані завдання сприяють формуванню пізнавальних мотивів (ставлять учнів перед необхідністю творчого використання наявних у них знань і здобуття

нових), здійснюються за рахунок комплексного використання матеріалу з різних галузей (медицини, біології, екології, історії) та активного пошуку нової інформації. Навчання здійснюється через опору на вже наявні знання й життєвий досвід. На початковому етапі інтегровані завдання використовуються з метою посилення уваги й стимулювання цікавості або розвитку допитливості, ці завдання мають переважно ілюстративний характер. На наступних етапах навчання використовуються інтегровані пізнавальні завдання проблемного характеру. В екологічній освіті пріоритетними методами вважаються методи ігрового активного навчання. Ділові ігри: «Екологічна експертиза» (навчання аналізу текстів), «Знайди помилку» та інші. Вони сприяють підвищенню інтересу до поставлених питань, кращому засвоєнню інформації є важливим методичним прийомом, що дозволяє успішно вирішувати завдання природоохоронної освіти і виховання.

4. Інтегровані уроки знімають втомленість учнів за рахунок переключення на різноманітні види діяльності, різко підвищують пізнавальний інтерес, розвивають уяву, мислення, мову та пам'ять школярів. Саме інтегрований урок в 10 класі «Вода та її властивості» показав учням єдність матеріалу кількох суміжних предметів – хімії, біології, географії, екології, фізики, забезпечив пізнавальний інтерес до інформатики, біології, навчив учнів працювати з додатковою літературою, комп'ютером, ресурсами Інтернету і сприяв розвиненню матеріалістичного світогляду, інтересу до взаємодії предметів та благотворно вплинув на розвиток особистості учнів. Діти працювали в лабораторіях: у хімічній лабораторії вивчали склад, фізичні властивості води; в біологічній – з'ясовували значення води в природі; еколого-географічній – набули знання про водні ресурси України та їх охорону. Кожна лабораторія представила свої результати роботи. Даний урок сприяв підвищенню мотивації навчання і формуванню природничого світогляду школярів.

5. Інтеграція дає можливість для самореалізації, самовираження, творчості вчителя, сприяє розкриттю здібностей його учнів. Інтегровані уроки з метою організації проектно-дослідницької діяльності учнів дозволяють: сформулювати активну, самостійну, ініціативну позицію учнів у навчанні; розвивати загально навчальні вміння і компетенції; розкрити творчий та

пізнавальний потенціал учня. Інтеграція предметів біології, екології і природознавства дозволяє виявляти обдарованих і творчих учнів. Дослідницька діяльність – це пошук інформації, обробка, осмислення, подання учнями ходу дослідження. Результатом проекту є продукт, для отримання якого потрібні знання з багатьох дисциплін. Прикладом такої роботи є дослідницькі роботи: учнів 5 класу і вчителя природознавства «Збереження біорозмаїття першоцвітів міського ландшафтного заказника «Лівобережний»; учнів 5-го класу і вчителя біології «Моя годівниця на підвіконні»; учнів 8-9 класів і вчителя хімії, з партнерами інституту «Дніпродіпроводгосп», ДНУ ім. О. Гончара, біологічного факультету над проектом «Оцінка екологічного стану озер Лівобережжя Дніпра в межах м.Дніпропетровська за складом макрофітів та шляхи їх оптимізації».

б. Інтеграція є джерелом знаходження нових фактів, які підтверджують або поглиблюють певні висновки, спостереження учнів з різних предметів. Такі уроки дають учневі досить широке і яскраве уявлення та інтегровані знання про світ, у якому він живе, про взаємодопомогу, про існування різноманітного світу матеріальної й художньої культури [4, с. 7].

Однією з ефективних інноваційних систем роботи школи, яка здатна реалізувати пріоритетні напрямки освіти і виховання на сучасному етапі, стала інтеграція олімпійської освіти у навчально-виховний процес. Вважаємо, що активне впровадження ідеології олімпізму дозволить протидіяти негативному впливу вулиці, засобів масової інформації, протистояти соціальним хворобам; сприяти формуванню потреби до занять фізичною культурою і спортом, здорового способу життя, відмови від згубних звичок, що, у свою чергу, є фундаментом благополучної, патріотичної, гуманістично орієнтованої нації. Без використання усної народної творчості не обходиться практично жоден урок природничого циклу: «Яке коріння, таке й насіння», «Зелене висить, жовте летить, а чорне лежить», віршів та прози про природу, про рослини і тварини, з якими учні знайомі з творів Т.Г.Шевченка, ЛесіУкраїнки, Ліни Костенко... Участь учнів в VIII Міжнародному еколого-оздоровчому конкурсі «Веломанія» показав дієвість системи інтеграції природничих предметів в світогляді дитини. Учні 1-6 класів стали активними учасниками конкурсів в номінаціях: мультимедійна презентація «Велосипед – екологічно-чистий

вид транспорту»; в написанні звітів «Велосипед–Довкілля–Людина», віршів «Хвала велосипеду»; створенні художньої роботи, фотографії на тему «Куди не доїхати автомобілем – доїдеш велосипедом». Дієвим напрямком інтеграції предметів у навчальному процесі з метою підвищення інтересу до певної області знань та розширенням вмінь та навичок є інтегровані спецкурси: «Основи раціонального споживання» –7 клас, «Споживча етика» – 5-6 класи, «Уроки сталого розвитку» – 8-9 класи, «Основи податкових знань» –9 класи, «Фінансова грамотність» –10 клас, економіка –8-9 класи. Вибір саме цих спецкурсів обумовлений еколого-економічним напрямом спеціалізації школи. Кожен спецкурс допомагає розширити і доповнити певний сегмент знань та поглибити уміння та навички учнів, які необхідні сучасній людині. Стандартна програма загальноосвітньої школи не достатньо приділяє уваги вивченню життєво необхідних знань про поведінку споживача, культуру його поведінки та роль в економіці. Учні 5-6 класів оволодівають сучасними економічними знаннями в галузі етичної споживчої поведінки та захисту прав споживача при ознайомленні з курсом «Споживча етика». Завдяки вивченню цього спецкурсу у дітей формуються свідомі культура споживача; свідоме ставлення до економіки та бережливості; внутрішня впевненість у силі закону; почуття корисності для інших людей. Органічним продовженням започаткованої у 5-6 класах споживчої освіти є курс «Основи раціонального споживання», що вивчається в 7 класі. На уроках учні вчать робити раціональний споживчий вибір; розумно ставитися до джерел інформації про товар; за правилами купувати продовольчі і непродовольчі товари; розрізняти ситуації, за яких необхідно звертатися до юриста чи до суду; знайомляться з функціями банків; відмінностями у споживанні людей з різними статками, людей різних вікових категорій; усвідомлюють гендерні особливості споживання та знають державні органи захисту прав споживачів. Доповненням до вивчення в класі теми спецкурсу є співпраця з «Приватбанком»: відвідування школи фінансового успіху; робота на сайті «Приватюніор»; екскурсія до банку та вивчення особливостей користування пластиковими картами. Восьмикласники відвідують заняття з курсу «Уроки для сталого розвитку», основною ідеєю якого є вироблення в учнів екологічно доцільного стилю життя, який передбачає свідоме раціональне

використання природних ресурсів планети, виховання екологічно активної позиції і позитивного сприйняття майбутнього. В ході вивчення курсу учні усвідомлюють необхідність забезпечити стійкий розвиток себе, своєї родини, громади, країни та всього людства через зміну власної поведінки та способу життя, вироблення нових звичок та фінансової грамотності. Основною метою є ознайомлення учнів із сучасними фінансовими продуктами, послугами та вироблення власних навичок планування фінансового життя. Найважливіші цілі викладання цього курсу – це підтримка інтересу до вивчення предметів економічного спрямування; сприяння розвитку навичок раціональної економічної і фінансової поведінки; формування світогляду цивілізованої людини, що визначає загальнолюдські цінності, такі як свобода вибору, право приватної власності, дотримання закону; засвоєння фундаментальних понять економіки (законів, категорій, тенденцій). Вивчення курсу «Фінансова грамотність» та «Економіка» формують в учнів економічні компетенції: розуміння ролі фінансових установ в економіці; вміння користуватися інформацією про конкретні види фінансових послуг та вибирати оптимальні варіанти із запропонованих. Цей курс дозволяє відійти від знаннєвої парадигми освітньої діяльності і більше зосередитися на виробленні вмінь та навичок, практичної діяльності (вирішує завдання формування внутрішньої мотивації до економічно доцільної діяльності, здорового способу життя, розумного екоспоживання ресурсів). Інтегрований курс «Основи податкових знань» на фоні подій останнього року, що призвели до загрози втрати територіальної цілісності та економічної незалежності, важко переоцінити. Курс поглиблює знання учнів про державу та її функції, розкриває суть і роль податків в економічному житті України, знайомить із законами та правилами оподаткування, позитивно впливає на формування економічної і податкової культури, позитивного ставлення до системи оподаткування як умови сталого розвитку суспільства. В умовах серйозних економічних реформ і реорганізації економічного життя українського суспільства викладання інтегрованого курсу «Основи податкових знань» є дуже актуальним. Профіль школи – еколого-економічний – передбачає виховання відповідального за довкілля, ощадливого громадянина України, тому наш

навчальний заклад ніколи не стояв осторонь проблем енергозбереження. Тож цілком логічною стала наша участь у проекті «Енергоефективні школи» з метою виховання в учнів енергетично та екологічно грамотної поведінки, актуалізації проблеми раціонального використання енергоресурсів, залучення учнів, батьків, громадськості до дій, спрямованих на зниження споживання ресурсів. Робота над проектом, в першу чергу, забезпечувалась через викладання спецкурсу в 8а – пілотному класі «Про теплопостачання та теплозбереження для майбутнього споживача»; по-друге, через інтегровані уроки; по-третє, через систему позакласної і позашкільної дослідно-експериментальної роботи. Практичними результатами проекту є запровадження аудиту споживання ресурсів учнями вдома та в школі на регулярній основі, досягнення реальної економії споживання ресурсів, що дає змогу зменшити шкідливий вплив на довкілля відповідно до принципів сталого розвитку. Узагальнений досвід роботи вчителів представлено в збірках: «Збірка уроків з енергозбереження»; Факультатив «Про теплопостачання та теплозбереження для майбутнього споживача» (частина I, II); «Виховні заходи»; «Класні години».

Інтегроване навчання надзвичайно актуальне сьогодні, оскільки з його успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної допомогти кожній людині самостійно досягти тієї чи іншої життєвої мети, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах. Таким чином, інтеграція природничих дисциплін є вираженням когнітивно-креативних, а саме, творчих умінь та пізнавального інтересу учнів.

Інтеграція в навчанні дозволяє нам виконати розвивальну функцію, так необхідну для всебічного та цілісного розвитку особистості учня, розвитку інтересів, мотивів, потреб до пізнання. Інтегровані уроки розвивають потенціал учнів, спонукають до пізнання навколишньої дійсності, до розвитку логіки, мислення, комунікативних компетенцій. Курси за вибором сприяють формуванню всіх сторін еколого-економічної культури: споживчої, фінансової, податкової, і виробленню навичок в напрямку теорії сталого розвитку, прищеплюють інтерес до екологічного та економічного життя суспільства, допомагають дитині в професійній орієнтації та у

вирішенні проблеми вибору за різних обставин. Ми впевнені, що продовжуючи роботу у проекті «Енергоефективні школи», наші учні здобувають знання теоретичних аспектів, пов'язаних з енергією та енергоефективністю, зменшенням енерго- та ресурсоспоживання в житлових будівлях, навчальних приміщеннях; вчаться розробляти та впроваджувати практичні заходи з енерго- та ресурсозбереження, раціонального використання енергетичних та інших ресурсів удома та в школі; удосконалюють свої навички роботи в команді та забезпечують досягнення командою поставлених цілей, проводять ефективну інформаційну роботу серед мешканців ж/м Фрунзенський. Анотація. В статті розкрито практичну діяльність школи щодо впровадження інтегрованого навчання та інтегрованих курсів відповідно до статусу школи еколого-економічного профілю, експериментально-дослідницька діяльність щодо впровадження методологічної моделі «Школа культури здоров'я». Ключові слова: інтеграція, інтегроване навчання, інтегровані спецкурси, еколого-економічна освіта, енергоефективна школа.

Головна мета сучасної освіти – формування основи для самореалізації особистості, яка стає можливою за умови створення умов для самопізнання, самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу учня. Багаторічний досвід роботи вчених у галузі початкової освіти дає підстави стверджувати, що розв'язання проблеми особистісно зорієнтованої освіти і її продуктивності пов'язане з інтеграцією змісту освіти. Наукові дослідження показують, що інтеграція змісту освіти багато в чому вирішує проблему зміцнення та збереження психічного і фізичного здоров'я школярів, сприяє підвищенню мотивації навчальної діяльності. Для нашої сучасності характерна інтеграція наук, прагнення отримати найточніше уявлення про загальну будову світу. Ці ідеї знаходять своє відображення як в концепції сучасної шкільної освіти, так і в концепції професійної підготовки спеціалістів. Інтеграція – важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності. Поняття «інтеграції» має загальнонауковий зміст і часто використовується у дидактиці. У загальнонауковому аспекті «інтеграція» – це процес

взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації. У сучасній психолого-педагогічній науці активно здійснюються дослідження з проблем інтеграції навчання. Гуманізація освіти неможлива без інтеграції її змісту, формування цілісного мислення. Загальновідомо, що із зростанням об'єму інформації, якою має оволодіти учень протягом навчання у школі, а потім у вищих навчальних закладах і поза ними для адаптації у сучасному суспільстві, на фоні погіршення екологічних умов погіршується і стан здоров'я підростаючого покоління. При цьому інтеграція змісту освіти обумовлює природовідповідність навчання, забезпечує психічне здоров'я дітей, цілісність свідомості тому, що інтегровані знання – цілісні. Отже, інтеграція – це «процес, який передбачає взаємопроникнення різних частин попереднього цілого, що супроводжується ускладненням, зміцненням зв'язків, що існують між ними, і обов'язковим створенням нових зв'язків». Такий процес веде до утворення нової цілісності. Сучасна педагогічна наука стверджує, що «для продуктивного засвоєння учнем знань і для його інтелектуального розвитку важливе значення має встановлення широких зв'язків як між різними розділами курсу, який вивчається, так і між різними дисциплінами в цілому» (внутрішньо-предметна і міжпредметна інтеграція). Досвід показує, що інтегроване навчання, за якого матеріал доповнюється та повторюється іншими напрямками, дає набагато кращий результат у порівнянні з традиційним вивченням дисциплін. Інтегрований підхід сприяє виробленню системи знань, розвиває здібності до їх переносу в інші галузі. Ідея педагогічної інтеграції, на думку дослідників, не є новим явищем у вітчизняній педагогіці. Слід згадати створений К.Ушинським синтетичний метод навчання грамоти, уроки мислення в природі В.Сухомлинського, уроки мистецтва Д. Ковалевського та Б.Юсова, педагогічну теорію співробітництва Ш. Амонашвілі, що побудована на засадах інтеграції. Серед сучасних дослідників, які опікуються цією проблемою, можна назвати Т.Браже, О.Гільзову, М.Масол, О.Савченко, Н. Сердюкову, О. Сухаревську, В.Фоменка.

На сучасному етапі окремі елементи інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу у початковій школі втілені в практичну

діяльність. Доведено, що інтегрований підхід у навчанні сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду учнів у руслі поставлених учителем конкретних навчально-виховних завдань, інтенсивному розвитку молодших школярів в аспекті вибраної тематики; формуванню інтересу до подій і явищ дійсності, вихованню особистості, розвиває загальнонавчальні навички дітей. Ефективність навчання молодших школярів значно підвищиться, якщо використовувати такі способи інтеграції змісту початкового навчання: - інтегровані курси: - інтегровані підручники; - інтегровані завдання; - інтегровані уроки. Інтеграція є однією з найперспективніших інновацій, яка здатна вирішити чисельні проблеми системи сучасної початкової освіти. Вже сьогодні є очевидним, що інтегроване навчання як ніяке інше закладає нові умови діяльності вчителів та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання. Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу. Вона стає для всіх її учасників – і вчителів, і учнів, і батьків – школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети. Освоєння ідеї інтеграції знань, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування у нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності. Таким чином, інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках. Особливо актуальним є інтегрування різнопредметних знань у початковій ланці освіти, оскільки для молодших школярів властиве нерозчленоване сприйняття об'єктів навколишнього світу, без усвідомлення їх історичних ознак. Системний аналіз складових цілого, синтезуюче порівняння з іншими становить для учнів значні утруднення. Одночасно ці операції лише формуються у напрямку від загального до конкретного. Свій розвиток ідеї інтеграції одержали у 60-х рр. ХХ ст., коли В.О.Сухомлинський проводив "уроки мислення в природі". Це один з найбільш вдалих прикладів інтеграції різних видів діяльності з однією метою. Сьогодні ідея інтеграції змісту навчання приваблює багатьох

учених і вчителів у нашій країні й за рубежом. Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним із головних дидактичних принципів, який у цілому визначає організацію освітніх систем. Таке її розуміння дозволило науковцям висунути нову освітню парадигму. Сьогодні ще з більшою актуальністю постала проблема вибору напряму побудови та розмежування навчального матеріалу. Серед їх різноманіття з вирішенням проблем інтегрованого навчання пов'язані три основні напрями навчання.

. Інтеграція виконує ряд функцій в навчанні. • Методична функція - формування в учнів сучасних уявлень дисциплін. • Освітня функція - формування системності, пов'язаності окремих частин як системи, глибини, гнучкості усвідомленість пізнання. • Розвиваюча функція - формування пізнавальної активності, подолання інертності мислення, розширення кругозору. • Виховна функція - відбиває політехнічну спрямованість. • Конструктивна функція - вдосконалення змісту навчального матеріалу.

Аналізуючи навчальні програми, розроблені на виконання Державного стандарту початкової загальної освіти, враховуючи зміни до них, постійно звертаємо велику увагу на формування ключових компетентностей молодших школярів. Ми переконані, що не можна сформувати цілісного світосприйняття без взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку учнів. На власному досвіді ми ще раз переконалися, що одним із шляхів розвитку компетентностей і є інтегроване навчання. Як зазначає О.Савченко, такі нестандартні уроки дають можливість учителеві разом із учнями опанувати значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у вивченні низки питань, досягти цілісності знань. Готуючись до інтегрованого уроку, ми звертаємо увагу на річне календарне планування, добираємо близькі за темою предмети. Обов'язково визначаємо завдання та тип уроку. Дуже важливо чітко виділити навчальну, розвивальну та виховну мету окремо для кожного з предметів, що інтегруються. Часто звертаємося до книги О.Савченко «Дидактика початкової освіти». У ній автор пояснює, чим відрізняються уроки інтегрованого змісту від використання міжпредметних зв'язків. На її погляд, це різні дидактичні поняття. Міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань із матеріалу інших предметів, що мають допоміжне значення для вивчення його теми. Це –

окремі короточасні моменти уроків, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття. Особливість інтегрованого уроку полягає в тому, що тут поєднуються блоки знань із різних предметів, підпорядковані одній темі. Тому дуже важливо чітко визначати мету інтегрованого уроку. У своїй книзі О. Савченко вказує на широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу. Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку освіти актуально впроваджувати інтеграцію в начально-виховний процес. Це дає змогу впродовж уроку опанувати значний за обсягом навчальний матеріал, сприяти розвитку учня, як творчої особистості, а також ущільнити знання та досягти їх цілісності. На нашу думку, доцільно проводити інтегровані уроки при вивченні нового матеріалу, а також під час узагальнення та систематизації набутих знань. Такими можуть бути і комбіновані уроки.

Інтегрований урок відрізняється від традиційного використання міжпредметних зв'язків, які передбачають лише епізодичне включення матеріалу інших предметів. Предметом аналізу в ньому виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах. Структура інтегрованих уроків відрізняється від звичайних уроків наступними особливостями: – граничною чіткістю, компактністю, стислістю навчального матеріалу; – логічною взаємообумовленістю, взаємопов'язаністю матеріалу інтегрованих предметів на кожному етапі уроку; – великою інформативною ємністю навчального матеріалу, використовуваного на уроці. В інтегрованому уроці поєднуються блоки знань з різних предметів, тому надзвичайно важливо правильно визначити головну мету інтегрованого уроку. Якщо загальна мета визначена, то зі змісту предметів беруться тільки ті відомості, які необхідні для її реалізації. Практика підтверджує, що хороші підстави для проведення інтегрованих уроків дає поєднання предметів: Навчання грамоти (читання) – математика. Читання – українська мова. Читання – музика – малювання. Математика – художня праця. Ознайомлення з навколишнім світом – музика – малювання – художня праця.

Основні завдання інтегрованих уроків: - створення передумов для всебічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища; - формування системного мислення; - збудження уяви; - позитивного емоційного

ставлення до пізнання. Урок повинен впорядковуватись головної меті, а не бути безладною мозаїкою окремих картин. Тому заздалегідь визначаю інтеграційні уроки, зіставляючи матеріал різних предметів, визначаючи теми, близькі за змістом або метою використання. Адже до проведення інтегрованих уроків готуватись треба не лише вчителю, а й учням. Мета інтегрованих уроків: - формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізація їхньої пізнавальної діяльності; - формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; - підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; - виявлення здібностей учнів та їхніх особливостей; - створення творчої атмосфери в колективі учнів; - підвищення інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; - ефективна реалізація розвивальної функції навчання. Найдоцільніше проводити інтегровані уроки з метою узагальнення і систематизації знань учнів у рамках вивчення важливої програмової теми.

Вимоги при підготовці до інтегрованого уроку: · правильно розуміти її роль в навчальному процесі. · психологічно підготуватися до проведення уроку на інтегрованій основі. · з'ясувати чи готові діти дидактично і психологічно до проведення таких уроків. · визначити мотивацію інтегрованого уроку. · уточнити, чи доцільно з даними предметами чи темами інтегрувати даний урок. · продумати, як активізувати опорні зв'язки, що будуть синтезувати знання про явище в нових умовах. · урок повинен бути практично спрямований, сприяти розширенню ерудиції і світогляду учнів. Інтегровані уроки я проводжу здебільшого як вступні до теми або узагальнюючі. Готую до них учнів заздалегідь: насичую їх сприймання відповідними враженнями, активізуючи словник, інтерес до певної теми. Такі уроки емоційно збагачують навчально-виховний процес, допомагають різнобічно і системно сформувати необхідні уявлення і поняття. Різні види діяльності (художньо-трудова, малювання, читання, слухання), які притаманні урокам інтеграційного змісту, роблять їх цікавими, запобігають стомленню дітей, посилюють інтерес до навчання та школи загалом. Найперспективнішою я вважаю таку організацію пізнавальної діяльності учнів, коли спільною метою об'єднуються уроки рідної мови і низки інших навчальних предметів

(читання, природознавства, математики, образотворчого мистецтва, трудового навчання).

У своїй роботі я практикую проведення інтегрованих уроків. Протягом такого дня проводяться всі уроки за розкладом, наприклад: читання, мова, математика, образотворче мистецтво, але весь матеріал занять, усі завдання підбираються відповідно до однієї загальної теми. Ідея проведення таких інтегрованих днів з'явилася після ознайомлення з програмою «Крок за кроком» та впровадження елементів цієї програми, зокрема тематичного навчання, у роботу. Тематичне навчання передбачає інтеграцію різних сфер навчального плану на основі цікавої ідеї, яка об'єднує зміст різних предметів.

Далі пропоную ознайомитись із варіантом плану інтегрованого дня «Зима-білосніжка». Читання. Урок позакласного читання на тему «Зима» Мета: вчити дітей свідомо, правильно, виразно читати вголос і мовчки; формувати вміння аналізувати художні твори, висловлювати своє ставлення до прочитаного, вчити працювати в групі. Українська мова. Урок розвитку зв'язного мовлення. Написання твору-мініатюри «Зима» Мета: збагачувати словниковий запас дітей з теми «Зима» Математика. Повторення і закріплення вивченого. Мета: вдосконалювати обчислювальні навички учнів шляхом розв'язування прикладів та задач; виробляти навички самостійної роботи. Трудове навчання. Виготовлення ялинкових прикрас. Мета: розвивати фантазію, творчість, естетичні смаки школярів. Основи здоров'я. Профілактика простудних захворювань. Отже, інтеграція – це не самоціль, а певна система в діяльності вчителя, отже має бути і кінцевий результат інтегрованого навчання. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі сприяє загальному розвитку дитини і глибокому вивченню матеріалу, формуванню цілісної картини світу у дітей, розумінню зв'язків між явищами у природі, суспільстві та світі в цілому.

Інтеграція – це система комплексного навчання учнів, тому що молодші школярі сприймають світ у природному поєднанні. І для вчителя важливо, щоб шкільні предмети з'єднувались природним чином: так легше зрозуміти і легше навчатися. Інтеграція – це об'єднання в ціле раніше ізольованих частин. навчатися. Різні види творчої діяльності на інтегрованих уроках розвивають творчу особистість. Особливість інтегрованого уроку в

поєднанні блоків знань з різних предметів. Академік О. Я. Савченко на основі чинних програм і досвіду вчителів склала таблицю інтеграції навчального матеріалу з окремих предметів.

1 клас	НАВЧАННЯ ГРАМОТИ – ознайомлення з навколишнім світом	музика	малювання	МАТЕМАТИКА – ознайомлення з навколишнім світом	праця	малювання	фізичне виховання								
2 клас	УКРАЇНСЬКА МОВА – читання	російська мова	малювання	ознайомлення з навколишнім світом	музика	народознавство	МАТЕМАТИКА – ознайомлення з навколишнім світом	праця	малювання	фізичне виховання					
3-4 класи	МУЗИКА – читання	малювання	ознайомлення з навколишнім світом	фізичне виховання	ЧИТАННЯ – українська мова (російська)	малювання	природознавство	музика	народознавство	етика	МАЛЮВАННЯ – музика	розвиток мовлення	читання	МАТЕМАТИКА – природознавство	праця.

Інтегроване навчання – це невід’ємна робота вчителя початкових класів. Коли учень не вміє правильно висловити свою думку ні усно, ні письмово, то це не лише завдання української мови, а й в однаковій мірі стосується всіх предметів. Формування умінь навчальної і розумової діяльності потребує роботи вчителя на всіх предметах, оскільки багато з них (уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, працювати із книжкою, текстом, скласти план) не є завданням одного предмета, а належить до інтегрованих умінь. Кожний учень початкової школи має узагальнені (інтеграційні) уміння і навички: 1. Самостійна робота з літературою (читання мовчки, добір матеріалів з певного читання, виділення основного і другорядного в тексті, заучування напам’ять, запис прочитаного, вибір книжки, користування довідковим матеріалом – словниками, довідниками). 2. Слухання і запис усного мовлення. 3. Робота з інформаційно - комунікаційними засобами інформації. 4. Спостереження. 5. Обчислювальні вміння. 6. Вимірювальні вміння. Усі ці практичні вміння базуються на вміннях розумової діяльності: аналізу, синтезу, порівняння, конкретизації, узагальнення.

Вимоги до проведення інтегрованих уроків: 1. Використання нових досягнень науки, передової педагогічної практики, побудови уроків на основі закономірностей навчально – виховного процесу. 2. Інформація на уроці в оптимальному співвідношенні всіх дидактичних принципів і правил. 3. Забезпечення належних умов для продуктивної пізнавальної діяльності

учнів з урахуванням їх інтересів, здібностей і потреб. 4. Зв'язок з раніше засвоєними знаннями і вміннями, опора на досягнутий рівень розвитку учнів. 5. Мотивація і активізація розвитку всіх сфер особистості. 38 6. Логічність і емоційність всіх етапів навчально виховної – діяльності. 7. Ефективність використання педагогічних засобів. 8. Зв'язок з життям, особистим досвідом учнів. 9. Формування практично необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення і діяльності.

10. Формування вміння вчитися, потреби постійно поповнювати об'єм знань. 11. Ретельна діяльність, прогнозування, проектування і планування кожного уроку. Оптимальна структура інтегрованого уроку: - Повідомлення теми, мети, завдання уроку. - Мотивація навчальної діяльності учнів. - Актуалізація та корекція опорних знань. - Повторення і аналіз основних фактів. - Творче перенесення знань і навичок учнів. - Узагальнення та систематизація навчальних досягнень учнів. Технологія проведення інтегрованого уроку може бути різною. Вона залежить від цілей завдань і змісту уроку, способів діяльності, ситуацій, що виникають у процесі його проведення. Види міжпредметної інтеграції: - Повна (об'єднання в одному курсі різних навчальних предметів). - Часткова (полягає у поєднанні матеріалу різних предметів, підпорядкованих одній темі). Інтегрований урок – це один із видів нетрадиційних уроків. Необхідно розрізняти інтеграцію, що сприяє глибшому сприйманню та осмисленню навчання, і міжпредметні зв'язки (принагідні вкраплення в урок відомостей з матеріалу інших предметів). Інтегрований урок – це новий тип уроку, у якому навколо однієї теми поєднано відомості різних навчальних предметів. Види інтеграцій: - За змістом (залучення матеріалів інших предметів). - Способом пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення). На інтегрованому уроці використовують обидва способи. При підготовці до інтегрованого уроку потрібно обґрунтувати доцільність інтегрування і якого саме, навчального матеріалу і структури (поєднання складових частин) і технологій проведення. Різновидом інтегрованого уроку є бінарний урок, що поєднує вивчення двох предметів, який пропонується. Інтегровані уроки сприяють формуванню цілісного сприйняття навколишнього світу. При цьому оновлюється зміст навчання, урізноманітнюються форми і методи навчання, підвищується якість знань. Переваги інтегрованого уроку: -

розвиває творчий потенціал учнів, спонукає до творчого пізнання навколишньої дійсності до встановлення причинно–наслідкових зв'язків, розвиває логіку, формує вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки. - у школярів формується ініціативність, самостійність, комунікабельність, громадянська свідомість. 39 - зростає адаптованість учнів до реалій життя, навколишній світ і різні процеси в ньому сприймаються цілісно.

Оцінювання управлінської компетентності директора загальноосвітнього навчального закладу.

Директор школи має володіти навичками нового мислення, пов'язаного з проникненням менеджменту в управлінську діяльність керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Головною оцінкою компетентності вважається не тільки наявність значного обсягу знань і досвіду, скільки умінь їх актуалізувати та проявити відповідно до ситуації, що склалася, і використовувати в процесі реалізації своїх управлінських функцій. З одного боку компетентність розглядається як риса особистості, тобто вводиться в коло понять її психічних властивостей, а з другого – ознака діяльності, яка визначається різноманітним чинниками і значно ширшою за сукупність знань, навичок, умінь.

Більшість авторів у моделях управління виділяють три рівня компетентності:

- інтегративна – здібність до злиття знань і навичок та їх використання в умовах швидкоплинного зовнішнього середовища;
- соціально-психологічна – знання і вміння у сфері сприйняття, розуміння поведінки людей, мотивація їх діяльності, високий рівень емпатії і комунікативної культури;
- компетентність у конкретних сферах правлінської діяльності (управлінська компетентність) – прийняття рішення, обробка інформації, методи роботи з людьми.

Управлінська компетентність – знання форм і методів управління школою, висока методологічна культура при роз'язанні питань управління закладом, знання принципів та оперативно-технологічних функцій управління, знання специфіки управління школою в режимі

розвитку, знання основи економіки та маркетингу, вміння реалізувати управлінські функції на практиці, оптимально залучаючи людський ресурс до виконання завдань.

Управлінська компетентність визначається не лише необхідною сумою знань, умінь і навичок, що визначаються сформованістю управлінської діяльності керівника і які можна віднести до його кваліфікації, а й таким якостям як ініціатива, співробітництво, здатністю до роботи у команді, комунікативними здібностями, умінням учитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію.

Управлінська культура відносно діяльності директор школи передбачає:

- загальну (або загальнолюдську культуру) – високий інтелект і висока духовність (широкий світогляд, глибока ерудиція, справжнє поняття про честь, совість, громадську мужність. Уміння володіти собою у будь-якій ситуації);
- політичну культуру – глибока всебічна підготовка, знання основ культури в галузі освіти культури, уміння завжди керуватися ними у своїй діяльності;
- культуру спілкування – висока мовна культура, бездоганне знання української мови, культурне ставлення до людей;
- естетичну (художню) культуру ;
- правову культуру – знання юридичних основ управління (трудового законодавства, відповідних нормативних документів, що регулюють діяльність учителя та інших працівників школи; уміння у кожному окремому випадку вибрати із Кодексу законів найбільш ефективний засіб впливу на підлеглих);
- культуру процесу управління – висока професійна підготовка і педагогічна майстерність, знання теоретичних основ управління, уміння постійно поповнювати свої знання з різних сфер управлінської діяльності, володіння новими методами і формами роботи з людьми, уміння управляти людьми не наказовим методами, уміння застосовувати у своїй діяльності теоретичні положення, якісне виконання функціональних обов'язків, висока виконавська дисципліна, чіткий режим роботи адміністрації школи, висока культура прийому відвідувачів, регламент проведення

усіляких нарад і засідань, розгляд листів та усних заяв батьків, телефонних розмов та низки інших заходів, що визначають складне і багатогранне життя школи;

- культуру ведення документації – знання форм та методів обліку, опрацювання, зберігання та використання зовнішньої та внутрішньої інформації, правильне оформлення й обіг вхідних і вихідних документів, наявності чіткої, бездоганної системи документалістики;
- культура умов праці – наукові основи управлінської праці керівника школи, діяльність якого спрямована на створення оптимальних умов для нормальної роботи всього колективу, зручність розташування, оформлення, обладнання вчительської, класів, кабінетів та інших шкільних приміщень, забезпеченість матеріально-технічною базою, літературою тощо.

Поняття «управлінська компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу» визначається як складне індивідуально-професійне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, практичні уміння, навички, професійно особистісні цінності та якості, забезпечує кваліфіковане здійснення управлінської діяльності та свідомий вибір моделей поведінки.

На думку Р. Вдовиченко, компетентність керівника закладу репрезентує прагнення та здатність реалізувати свій потенціал (знання, уміння, особисті якості) під час творчої професійної діяльності, усвідомлюючи соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності й необхідність її постійно удосконалювати.

Проаналізувавши директивно-нормативні документи, інструктивно-методичні матеріали, наукові праці з формування функціонально-посадового статусу керівника школи, можна окреслити модель керівника – узагальнений професійний образ.

Ця модель має відбивати завдання, які виконує директор у своїй діяльності, зміст основних функцій управління, посадові вимоги до керівника.

У Законі України «Про загальну середню освіту» визначено загальні посадові вимоги до керівника школи у статті 24 і головну посадову функцію

керівника навчального закладу: «керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює директор».

У Положенні про загальноосвітній навчальний заклад (розділ «Управління загальноосвітнім навчальним закладом») визначено межі компетенції директора ЗНЗ. Там же окреслено: «Директором може бути тільки громадянин України, який має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менш як три роки, успішно пройшов атестацію керівних кадрів освіти».

Примірний статут ЗНЗ дає орієнтовний опис робочого місця директора і включає деякі посадові обов'язки, функції та відповідальність.

Винятковість і необхідність керівника в умовах колективної організації праці прослідковується у всі періоди, при будь-якому способі виробництва. У сучасних умовах на зміну адміністратору приходять демократ, на зміну технократу - підприємець, який володіє господарським, економічним розрахунком при прийнятті будь-яких управлінських рішень. Керівник повинен володіти такими якостями, які диктує час, і, крім того, вміти об'єктивно оцінити їх в підлеглих.

Відповідно до нових соціальних завдань зростають вимоги до змісту і характеру управлінської діяльності керівників шкіл, якості та ефективності навчально-виховного процесу.

У зв'язку з цим удосконалення системи управління школою нерозривно пов'язане з оволодінням всіма керівниками демократичним стилем керівництва, який ґрунтується на ретельному вивченні стану справ, виявленні того, які форми і методи управління найбільш ефективні, а які застарілі, не відповідають сучасним вимогам. Цей стиль вимагає розвинутої здатності до педагогічного аналізу, об'єктивності в оцінці досягнутих результатів, уміння творчо підходити до вироблення і прийняття необхідних рішень.

Керівник повинен володіти такими діловими і особистісними якостями, які допоможуть йому успішно вирішувати проблеми будь-якої складності і в будь-якому підрозділі школи. Коротко нагадаємо найважливіші, базові вимоги і якості, які необхідні керівнику будь-якого рангу і школи зокрема.

Рівень особистісно-вольової сфери вважається високим, якщо керівнику властиві:

- любов і повага до дітей;
- почуття обов'язку і відповідальності;
- володіння сильною волею, здатність переборювати внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху до досягнення мети;
- наполегливість в справах, здатність до розумного ризику, терплячість (може довго і якісно виконувати одноманітну роботу);
- ініціативність, здатність без чийогось спонукання висувати і на практиці втілювати конструктивні рішення;
- швидка організація, передбачення можливих реакцій учнів і педагогів, прогнозування поведінки членів педагогічного колективу;
- психологічна стійкість - не дає захопити себе нереальними пропозиціями;
- адаптивність, тобто здатність пристосовуватися до змінюваних умов і вимог;
- самокритичність, реальна оцінка не тільки своїх досягнень, але і вад, прорахунків;
- динамічність, тобто уміння змінювати стиль керівництва залежно від зміни певних факторів;
- вимогливість до себе та інших, уміння спитати за виконану роботу;
- критичність, здатність бачити в пропорціях підлеглих як позитивні, так і негативні моменти;
- врівноваженість, вміння керувати своїми емоціями, дотримання педагогічного такту;
- надійність, дотримання взятих на себе зобов'язань;
- витривалість, задовільна робота в умовах перевантаження;
- оптимізм, здатність переборювати труднощі;
- рішучість, вміння самостійно приймати своєчасні рішення, в критичних ситуаціях брати на себе відповідальність за результат діяльності;
- творчий підхід до вирішення проблем, інноваційність.

Як зазначалось вище, директори підлягають атестації. Але слід зауважити, що на державному рівні це поки лише декларується. Адже порядок проведення атестації і технологія її здійснення ще не розроблені. Директори ЗНЗ атестуються як вчителі-предметники, не маючи можливості атестуватися й отримувати відповідну управлінську кваліфікацію, що підтверджувало б їх професійну компетентність.

Спеціаліст працює із керівниками ЗНЗ індивідуально, виявляючи рівень організаторських і аналітичних здібностей, ефективність організації особистої роботи директора тощо шляхом спостережень, бесід, вивчення й аналізу документів.

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток культури управління сучасною школою – важлива умова ефективного менеджменту у сфері шкільної освіти, умова інноваційного розвитку навчального закладу, умова якісних змін у системі загальної середньої освіти. Однак особливості розвитку та становлення нової управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу потребують подальшого вивчення, адже, як стверджує сучасна практика самі управлінці у різній мірі готові сьогодні до глибокої рефлексії основ власної професійної діяльності, тому і засоби наукового відображення процесів становлення культури управління мають враховувати ці та інші особливості в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом.

Тож, з урахуванням структури діяльності керівника школи у сучасних умовах, було виділено 10 таких показників оцінки:

1. Наявність концепції розвитку школи на основі державних документів.
2. Управління педколективом.
3. Аналітико-дослідницька діяльність.
4. Фінансово-господарська діяльність.
5. Робота вчителем-предметником.
6. Науково-методична, психолого-технологічна підготовленість.
7. Робота з зовнішнім середовищем.
8. Результати роботи колективу школи.
9. Робота з педкадрами.
10. Професійно-соціальний, психологічний статус керівника школи.

Нижче наводиться така примірна розшифровка даних показників у найбільш прийнятій зараз 4-варіантній системі оцінювання:

Оптимальний рівень (4 бали)

Достатній рівень (3 бали)

Задовільний рівень (2 бали)

Критичний рівень (1 бал)

Керівник – це менеджер, який організує, координує діяльність людей для досягнення професійних успіхів, результатів. Сучасний характер суспільного розвитку висуває до керівника більш значущі вимоги. Усі нові тенденції громадського життя зробили його роботу незрівнянно більш складною та відповідальною. Підвищились і вимоги, запропоновані до цієї посади.

Згідно нормативним документам висуваються завдання управлінської діяльності, які повинен вирішувати директор школи:

- організація та керівництво навчальним процесом;
- організація й удосконалення методичного забезпечення навчального процесу;
- підбор, розстановка педагогічних кадрів і допоміжного персоналу, відповідальність за рівень їх кваліфікації;
- розробка та затвердження навчальних планів і програм;
- матеріально-технічне забезпечення й оснащення навчального процесу;
- створення в закладі необхідних умов для роботи підрозділів громадського харчування та медичних закладів, контроль за їх роботою з метою охорони й укріплення здоров'я учнів і працівників закладу;
- сприяння діяльності педагогічних колективів і методичних об'єднань;
- керівництво діяльністю дитячих і молодіжних суспільних організацій.

Рішення вище означених завдань потребує від керівника навчального закладу таких професійних якостей:

- управлінська компетентність;
- досвід педагогічної роботи у школі;
- широкий кругозір;
- знання психології та педагогіки;
- організаторські здібності;

Показник 1. Наявність концепції розвитку школи на основі державних документів

Розроблена і реалізується чітка концепція розвитку на основі закону "Про освіту", регіональної програми "Освіта". Головні напрямки розвитку школи сформульовані, але чіткості у їх організації немає. Чіткої концепції розвитку школи немає, але дирекція намагається сформулювати вихідні позиції по головних напрямках. Дана концепція відсутня.

Показник 2. Управління педколективом.

Відповідає сучасним вимогам суспільства, науки і практики. Демонструється глибоке знання суті кожної функції управління. Технологія управління не досконала. Такої досконалості у технології управління немає. Керівник науково обгрунтовує цілі і програму управління. Досить помітним є дефіцит відповідних знань і вмінь у керівника колективу. Робить спроби побудувати систему управління. Має місце безсистемність в управлінні школою. Це негативно відбивається на результатах роботи колективу.

Показник 3. Аналітико-дослідницька діяльність.

Управління колективом будується на систематичному аналізові і узагальненні інформації і на цій основі на внесенні потрібних коректив у діяльність у діяльність колективу школи. Керівник школи веде продуктивну науково-методичну роботу, пропагує свої знахідки. Епізодично застосовується такий підхід. Необхідна науково-методична підготовка у керівника школи є. Прослідковується прагнення до такого підходу у своїй діяльності, але заважає брак необхідних знань і вмінь. Такого підходу в управлінській діяльності немає.

Показник 4. Фінансово-господарська діяльність.

Всебічно підготовлений до даної діяльності. Володіє високими комунікативними і організаторськими здібностями. Порушень існуючого законодавства у цьому напрямку не допускає. Володіє достатніми знаннями і досвідом. Допускає багато помилок через незнання відповідних норм і правил. Безпорадний у цьому напрямку.

Показник 5. Робота вчителем-предметником.

Творчий характер діяльності. Постійне прагнення до аналізу і узагальнення власного досвіду і досвіду колег. Глибока підготовка по предмету. Досконала технологія його викладання. Публікації по теорії і методиці предмету. Педагогічне звання. Заслужено грає роль "вчителя вчителів". Добросовісне виконання фахових обов'язків. Учні мають добрі знання по предмету. Прагне до фахового зростання. Наслідки такої роботи над собою помітні. Знання і вміння по предмету на рівні вчителя-початківця. Прагнень до самовдосконалення немає.

Показник 6. Науково-методологічна, психолого-технологічна підготовленість.

Володіє високим рівнем даної підготовки. Стиль керівництва досконалий, демократичний. В основі такої технології – досконале поєднання форм, методів, прийомів даної діяльності. Працює над підвищенням даного рівня. Набутий досвід і знання застосовує у своїй управлінській діяльності. Знання теорії і практики управлінської діяльності недостатні. Має низький рівень у цьому напрямку.

Показник 7. Робота з зовнішнім середовищем.

Підтримує і вдосконалює тісні і всебічні контакти з установами і організаціями у мікрорайоні школи. Педколектив тісно співпрацює з батьками учнів. Така тісна взаємодія сприяє поліпшенню навчально-виховного процесу та навчально-матеріальної бази школи. Зв'язки не мають всебічного, розвиваючого характеру. Нерідко відсутні деякі головні напрями такого співробітництва. Зв'язки епізодичного характеру, безсистемні. Проявляє безпорадність у встановленні і підтриманні таких зв'язків, що негативно впливає на стан справ у школі.

Показник 8. Результати роботи педколективу.

Школа має стійкі позитивні показники по головних напрямках діяльності, зокрема, учні школи постійні призери олімпіад, змагань, конкурсів різних рівнів. Досвід роботи педколективу схвалений і використовується у районі, області. Рейтинг школи високий. По окремих напрямках діяльності педколектив має стійкі позитивні показники. Стан навчально-виховного процесу посередній, хоча різко виражених недоліків у своїй роботі педколектив немає. За показниками діяльності школа займає останні місця у районі (місті).

Показник 9. Робота з педкадрами.

У школі продумана, зорієнтована на перспективу система роботи з окремими категоріями вчителів (молоді, досвідчені, майстри педагогічної справи). Результати такої роботи: професійний ріст педколективу по роках, експериментально-дослідницька атмосфера. Дирекція школи систематично аналізує динаміку професійного рівня педколективу, але робота з ним не спрямована на ліквідацію найбільш типових прогалин у його підготовці. Методична робота з педколективом на діагностичному рівні відсутня. Системи роботи з педкадрами немає.

Показник 10. Професійно-соціальний, психологічний статус керівника школи.

Він входить до групи провідних керівників шкіл у своєму районі. Є авторитетним спеціалістом по проблемі управління освітою. Такий рейтинг базується на глибокому знанні проблеми, всебічній науково-методичній підготовленості, інтелектові і моральних якостях. Визнаний як авторитетний спеціаліст. Колектив школи працює без якихось серйозних зривів. Колектив, яким він керує, не є згуртований колектив односторонців. Його статус серед батьків, учнів невисокий. Є малоавторитетним керівником. У структурі його особистості мають місце від'ємні показники.

Заявлені критерії та показники оцінювання сформованості управлінської компетенції та діяльності керівника закладу освіти дадуть змогу визначити їх реальний рівень.

Зміст оцінювання управлінської діяльності керівника ЗНЗ сформовано на основі важливих для сучасного керівника управлінських функцій, напрямів Базового стандарту та переліку основних особистісно-ділових якостей і представлено:

- системою критеріїв, спрямовано на проведення об'єктивного оцінювання управлінської діяльності керівника ЗНЗ;
- системою питань щодо виявлення особистісно-ділових якостей керівника та її впливу на діяльність ЗНЗ.

Вимоги до критеріїв.

При оцінюванні управлінської діяльності керівників ЗНЗ потрібно взяти до уваги, що критерії оцінювання повинні:

- однозначно відповідати поставленій меті, завданням і принципам кожного виду оцінювання;
- бути оптимальним за витратами часу як для тих, хто проводить оцінювання, так і тих, кого оцінюють;
- бути зрозумілими для всіх учасників оцінювання;
- супроводжуватися зрозумілою інструкцією щодо їх застосування, зокрема при визначенні кінцевого результату;
- бути стандартизованими з метою їх застосування для оцінювання управлінської діяльності керівника ЗНЗ різних типів і форм власності,

оскільки вони надають можливість однаковим чином ставити запитання та інтерпретувати відповіді;

- надавати можливість порівнювати одержані оцінки незалежно від того, хто і коли проводив оцінювання;
- бути формалізованими (кількісними) та евристичними, забезпечуючи можливість цілісно відобразити багатогранну управлінську діяльність керівника.

Зміст оцінювання.

Критерії та показники оцінювання розробляються відповідно до змісту оцінювання управлінської компетентності керівників ЗНЗ, який, своєю чергою, представлений Базовим стандартом професійної діяльності директора школи. (Рис. 8.1.)

Оцінювання управлінської компетентності керівника ЗНЗ із стратегічного менеджменту передбачає встановлення результативності його дій щодо переведення навчального закладу на новий етап його розвитку, вміння зіставляти можливості, визначати стратегічні і тактичні цілі та місію навчального закладу, формувати освітню стратегію, розробляти і реалізовувати різноманітні проекти, приймати рішення щодо вибору конкурентоспроможних освітніх послуг, проектувати розвиток навчального закладу у всеукраїнському та міжнародному просторі, визначати його корпоративні цінності.

При оцінюванні діяльності керівника ЗНЗ із питань управління навчально-виховним процесом розглядають його компетенції щодо забезпечення належних умов для надання якісних, різноманітних, затребуваних у суспільстві освітніх послуг, рівного доступу до здобуття загальної середньої освіти, організації ефективного навчального процесу з метою формування ефективного навчального процесу з метою формування творчої особистості учнів.

Менеджмент персоналу (правління людським ресурсами) є одним із найважливіших напрямів діяльності керівника. Передбачає відбір і розстановку кадрів; розроблення стратегії прийому на роботу і селекції перспективних учителів; систематичний контроль (моніторинг) їхньої діяльності; розроблення і втілення системи стимулювання їхньої праці за результатами контролю з метою підвищення якості їхньої діяльності та

формування іміджу; створення умов для розвитку потенціалу працівників і допомоги, зокрема власної, щодо їх зростання; організацію підвищення кваліфікації персоналу згідно з їх потребами за допомогою тривалих і тимчасових внутрішньо шкільних структур, різноманітних за формами та видами навчання; створення позитивного соціального клімату в колективі.

Одним із важливих завдань оцінювання з питань менеджменту персоналу є визначення управлінського стилю керівника ЗНЗ: порівняно стійку систему засобів, методів і прийомів його спілкування з членами педагогічного колективу, батьками, учнями, представникам громадськості, та ступеня впливу особистості керівника ЗНЗ на результат діяльності ЗНЗ, його ділові стосунки.

Питання оцінювання фінансово-господарського менеджменту стосуються вмінь керівників ЗНЗ забезпечувати належні санітарно-гігієнічні, естетичні та безпечні умови функціонування закладу, раціонально використовувати бюджет навчального закладу й знаходити додаткові джерела фінансування, посилювати матеріально-технічну базу закладу освіти сучасним обладнанням і устаткуванням.

Із розвитком демократії і поширення правової культури населення, з набуттям навчальним закладом нової ролі у стосунках держави і суспільства все більше уваги приділяється внутрішнім і зовнішнім зв'язкам, встановленим керівником.

Особистісно-ділові якості керівника ЗНЗ оцінюють за допомогою стандартних психолого-педагогічних методик та анкетування, до якого залучаються усі учасники навчально-виховного процесу.

Рівні оцінювання:

- ✓ нормативно-репродуктивний рівень (низький);
- ✓ на перетворювальному рівні (середній);
- ✓ технологічний рівень (достатній);
- ✓ творчо-інноваційний (високий)

Кваліфікаційний рівень управлінської діяльності керівників ЗНЗ встановлюється на основі суми балів, одержаної за результатами оцінювання за всіма напрямками Базового стандарту його професійної діяльності.

Для оцінки будь-якої діяльності можна використовувати кваліметричний підхід. Кваліметрія – наукова дисципліна, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів – предметів або процесів. Кваліметричний підхід (квалі – якість, метрію – міряти) передбачає кількісний опис якості предметів або процесів (кількісна оцінка якості).

Успішна робота загальноосвітнього закладу в значній мірі залежить від управлінської компетентності. У сучасному розумінні мистецтво управління передбачає глибоку інтеграцію науки та практики.»Мистецтво управління – це дар божий», – наголошує М. Мартиненко. Запропонована робота сприятиме зростанню компетентності керівників навчальних закладів, розвитку їх управлінських дій із проблеми формування професійної компетентності. Це можливо лише за умов плідної сумісної роботи органу управління освіти, методичної та психологічної служб, керівників закладів .